

FEKETE ALBERT

Gyűjteményes kertek funkcióváltásai –
A Kámoni Arborétum megújulásának
lehetséges stratégiája
*Functional Changes of Collection Gardens –
The Possible Strategies for the Revitalization
of the Kámoni Arboretum*

LEKTOR | SZILÁGYI KINGA

GYŰJTENI ÉS RENDSZEREZNI

11

Hagyományos értelemben vett gyűjteményes kertjeink kialakulását a kerttörténészek (Hobhouse, Quest-Ritson, Rapaics, stb.) a 19. század első felére teszik. A század közepére Magyarországon is egyértelműen a dendrológiai tájkertek irányába fordul a kertészeti érdeklődés. „... A barokk mértani alakú szegletes medence eltűnt ugyan, de a kanyargós vonal még önmagában nem tette változatosabbá a kerti tavat. Ellenben a fák sora kimeríthetetlennek bizonyult, alakjuk változatossága”¹¹ kivívta a kertészek figyelmét, így alkalmazásukkal megtörtént az első lépés a kor esztétikai igényeit is kielégítő gyűjteményes kert (dendrológiai kert) megjelenéséhez.

A gyűjteményes kertekben – mint a tájképi kertek egyik válfajában – megerősödve él tovább a tájképi eszmény, mely szerint a kertben a növényegyedek természetes szépsége a fő dekorációs szempont. A fák tehát már nem elsősorban az emberi érzelmek jelképei, sokkal inkább önmaguk szépségének kifejezői. Az exóta fajok honosítása egyre nagyobb teret hódít, és az annak előtte szenzációként számon tartott ritka növényegyedek rohamosan terjednek a magyarországi dendrológiai kertekben is.

A gyűjteményes kertek alapelve a „gyűjteni és rendszerezni”, bár sajnos ismerünk olyan példákat is, amelyek esetében a gyűjtőszervező nem párosult kellő tudományos háttérrel, így a nagy anyagi befektetéssel telepített növényanyag utólag sokat veszített értékéből. Olyan esetekről is tudunk, amikor a kertben spontán módon megtelepedett (vagy éppenséggel tudatosan

telepített), később agresszívnak bizonyuló fajok, elnyomva az értékesebb növényeket, jelentős dendrológiai gyűjteményeket semmisítettek meg.

Míg egyes arborétumok, gyűjteményes kertek értékét a ritkaságszámba menő növények határozták meg, mások jelentősége a növényfajok és fajták tudományos igényű csoportosításában, esetleg művészi hatást keltő elrendezésében rejlik. Az Alcsúti Arborétumban például mintegy 320 olyan új fajt telepített József nádor és fia, József főherceg, amelyek korábban ismeretlenek voltak hazánkban.² A növények festői elrendezésére Tost Károly kertépítő figyelt, aki a Margitsziget első kertészeként már elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A gyűjteményes funkción túli esztétikai igény jelenik meg egy, a kolozsvári botanikus kertet bemutató korabeli leírásban is, mely kiemeli, hogy a szórványosan, természetszerű csoportokba rendezett „arborétum - fruticetum tájkép” is emeli a kis botanikus kert szépségét.³

Más arborétumok legfontosabb célkitűzése bizonyos növénycsoport (család, nemzetség) lehető legteljesebb bemutatása. Például a mintegy 75 hektáron elterülő Jeli Arborétum leglátványosabb része a bejárat közelében kialakított rododendron-szekció. Több mint 300 változat található itt több ezer példány képviselőben.⁴

AZ ÖRÖKZÖLDEK DIVATJA

Kialakulása idején a gyűjteményes kert elsősorban a tulajdonos, az alapító gyűjtőszenvedélyét, dendrológiai érdeklődését elégítette ki, napjainkra azonban olyan intézménnyé vált, amely a környezeti nevelést és a tudományos kutatást hivatott elősegíteni. Emellett a testi-szellemi képzés fontos színhelye is (oktatási-nevelési intézmények kertjei), a tudományos kutatás és az ismeretterjesztés objektuma.

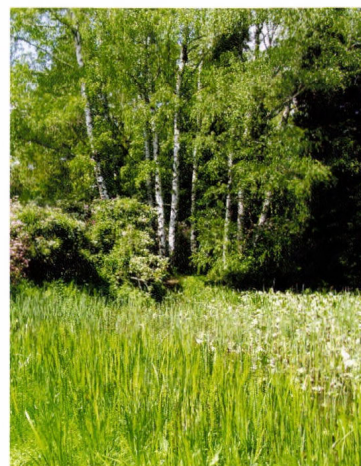
Maga az „arborétum” kifejezés először a *The Gardener's Magazine*-ban jelent meg, John Claudius Loudon cikkében 1833-ban, de a fogalom akkorra már régen megalapozott⁵ volt, hiszen olyan tágas helyről,

„...ahol sétálni lehet, ahol édes gyümölcsrel terhelt fák állanak, ... ahol minden ország virágai pompáznak, ahol annyi a Lotus és Papyrus, mint a homok” már III. Ramszesz idejéből is van tudomásunk. A legkorábbi, „újkori” értelemben vett arborétumok a szigetországban jelentek meg – mint pl. Westonbirt (1834), Bicton (1839), Derby Arboretum (1840), Bowood Pinetum (1848), Nottingham Arboretum (1850) – és feladataik között szerepelt már kialakulásuk kezdetén is az ismeretterjesztés, a bemutatás, a kertészeti tudományok gyakorlati alkalmazásának elősegítése.

Loudon saját megfogalmazása szerint az arborétum nem más, mint az idegen és az őshonos fák együttese, melyek minden fajából csupán egy példány jelenik meg a kertben,⁶ lehetőséget nyújtva a minél gazdagabb növényállomány kialakítására egy adott területen.

Az arborétumok angliai, majd európai megjelenése és erőteljes elterjedése az örökzöldek divatjával hozható összefüggésbe. „Douglas David sok szép amerikai fenyőt fedezett fel, s ezek csakhamar a londoni növényhonosító kertekben is megmutatták szépségüket. ... mindenütt igyekeztek exotikus fenyőcsoportokat ültetni és honosítani. Ezzel a divattal egyik szép külföldi fenyő a másik után kezdte meg hódító útját a kontinensen is.”⁷ – írja Rapaics. Az örökzöldek divatja hamarosan megmutatkozott a magyarországi dendrológiai tájkeretekben is. A fenyők alkalmazásában élen járó vépi Erdődy-kastélypark az 1850-es évekre már jelentős örökzöld gyűjteménnyel rendelkezett. A hatvanas-hetvenes években Nagycenken, Bogáton, Rátóton, Nádasdladányban is követték a vépi példát, értékes örökzöld-gyűjteményekkel gazdagítva az itt meglévő korábbi gyűjteményeket. Kiemelkedő példa ebben a tekintetben az akkoriban Szombathelytől közigazgatásilag még független Kámon, ahol Saághy István megteremtette a mai Kámoni Arborétum magját képező Öregpark értékes fenyőgyűjteményét.

A KÁMONI ÖREGPARK KERTTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

21

A Gyöngyös-patak partján, egy mélyfekvésű, viszonylag vizenyős területen (tehát a fenyőfélék többsége számára kedvezőtlen termőhelyen) az arborétum létrehozása nagy szakértelmet igényelt.⁸ A terület magas talajvízszintjét tanúsítják a park másfél-két évszázados faóriásai is, melyek nedvességet kedvelő hazai fafajok: *Salix* sp., *Alnus* sp., *Quercus robur*, *Fraxinus excelsior*. Maga dr. Saághy István (1865-1945), a terület hajdani tulajdonosa, kertész és botanikus gróf írta 1932-ben az ezredfordulón még meglévő óriási égerfáról, hogy „...ez a fa a Kámoni Arborétumban a Gyöngyös-patak partján áll, ott állott már ezelőtt 40 évvel is, midőn az arborétum helyén még rét volt...”⁹

Az arborétum a Saághy család 1855-ben épített kastélyához tartozó gyűjteményes kertből nőtte ki magát. Szakszerű kialakítását dr. Saághy István az 1890-es évek elején kezdte el (más források szerint Saághy Mihály már az 1860-as években parkosított Kámonban¹⁰). Nagyszámú exóta alkalmazásával, mintegy 4 ha-os területen alakította ki a gyűjteményes kertet. Ezt az arborétumrészt „Öregpark”-ként tartjuk számon. Bár a 19. század második fele Magyarországon elsősorban a gyűjteményes kertek időszakát jelöli, a Saághy park megmaradt növényeiből, a korabeli leírásokból és ábrázolásokból arra következtethetünk, hogy a kertet nem pusztán a gyűjtőszenvedély

formálta. A térkompozíció, a tájképi kertekre jellemző keretezett látványtengelyek, a hangsúlyos kompozíciós elemként alkalmazott szoliterek tudatos tájképi kertet formáló stilisztikai elemként jelen voltak, és még ma is sokhelyütt tetten érhetők a kertben. Mindemellett a Saághy által 1901-ben közölt fajlista jól illusztrálja a kert gazdagságát: „*Pinus sabiniana*, *coulteri*, *koraiensis*, *thunbergii*, *densiflora*, *bungei*, *lambertiana*, *balfouriana*, *pungens*, *parviflora*; *Abies amabilis*, *firma*, *magnifica*, *numidica*, *cilicica*; *Picea morinda*; *Juniperus drupacea*, *excelsa*; *Keteleeria fortunei*; *Tsuga mertensiana*; *Scyadopitys verticillata*; *Pseudolarix kaempferi*; *Chamaecyparis obtusa*, *sphaeroides*; *Cedrus atlantica*, *libani*; *Magnolia macrophylla*, *freseri*, *parviflora*; *Idesia polycarpa*; *Acanthopanax ricinifolius*; *Hovenia dulcis*; *Stuartia pseudocamellia*; *Kalmia latifolia*...”¹¹

Az 1920-as évekre – amikor Saághy dendrológus berkekben is jelentős hírnévnek örvendett – az arborétumot 2 ha-ral bővítette, így az elérte a 10 kataszteri holdnyi területnagyságot. Európa egyik leggazdagabb fenyőgyűjteményét hozta itt létre. A telepítések egy része honosítási és erdészeti jellegű volt: dr. Saághy István jelentős nemesítő munkát is végzett és faiskolát is üzemeltetett. Ezt fejlesztette az 1930-as évek elejére az ország egyik legnagyobb faiskolai választékával rendelkező telepévé. Csemetekertje és üvegháza is volt.

A kert gazdagságáról egy 1920-ban az Erdészeti Lapokban közreadott, Gayer Gyulától származó leírásból kaphatunk áttekintést, mely szerint 244 fenyő és 310 lombos taxon van a kertben. A fenyők száma kimagasló, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy hazánkban csak 6–7 fenyőfaj tekinthető honosnak. Kedvenc növényei a fenyőkön kívül a Magnoliák, a Rhododendronok és egyéb örökzöldek voltak¹². A létesítés évétől a II. világháborúig 260 fenyő- és 600 lombos faj kapott helyet az arborétumban¹³. 1., 2., 3. képek

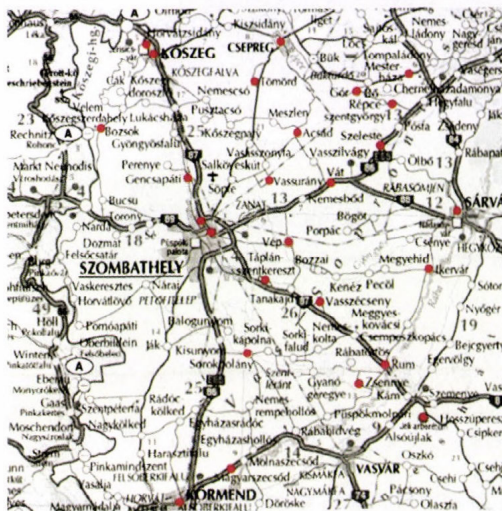
A kámoni Öregpark értékelése kapcsán nem tekinthetünk el a szűk földrajzi környezet kerttörténeti vizsgálatától. A fellelhető források viszonylag gazdagok ebben a tekintetben, számos analógiával szolgálva. Már pusztán a fentebb említett tény, miszerint az első magyarországi fenőgyűjtemény is az Alpoknál, pontosabban Vépen létesült, arra enged következtetni, hogy

Saághynak komoly vetélytársai voltak a környéken. Említésre méltó helyszín a körmendi kastélypark is, melyben a 20. század első felében Rapaics közlése szerint egyebek mellett egy 3,1 m törzskerületű símafenyő található, mely a „dendrológiai korszak magyarországi kezdetének élő tanúja”. De ott van Rátót, Kőszeg, Sárvár, Szeles- és közel 30 másik kisebb-nagyobb

jelentőségű kastélykert, mint megannyi dendrológiai fellegvár abban az időben, melyek árnyékából kinőni nem kis feladat. 4. kép

SAÁGHY ISTVÁN ÖREGPARKJÁTÓL A KÁMONI ARBORÉTUMIG

A II. világháború pusztításai megviselték a kertet, a növényanyag mintegy harmada elpusztult. 1946-ban az államosítás során a teljes terület a Szombathelyi Erdőgazdálkodási Igazgatóság vette át. 1951-ben került sor a Kámoni Erdőgazdálkodási Igazgatóság megszervezésére, mely feladattal Bánó István (1917-1995) lett megbízva, akinek szakterülete a fenőtermesztés, az egzóták hasznosítása és termesztése, valamint a fenőnemesítés gyakorlati hasznosítása. 1953-tól a Kámoni Arborétumban végzett kísérletei nyomán a magyar „plantázis-koncepció” olyan iskoláját teremtette meg, amely képes volt új eredmények sorozatának felmutatására; az általa létesített üzemi fenőplantázisok évtizedek óta biztos alapjai a minőségi magellátásnak.

1. Acsád – Szeged
2. Bozok – Németújvári
3. Csákydoroszló – Batthyány
4. Csepreg – Bauer
5. Gencsapáti – Széchenyi
6. Gör – Gör
7. Ikervár – Batthyány
8. Ivánc – Sigray
9. Kám – Ambrózy-Migazzi
10. Körmend – Batthyány
11. Kőszeg – Chernel
12. Magyarszecsőd – Szecsődy
13. Mesterháza – Jekelfalussy
14. Mikoszeplak – Mikosd
15. Nemeskőla – Vidos
16. Peresznye – Esterházy
17. Rátót – Széll
18. Répceszentgyörgy – Szentgyörgyi-Horváth
19. Rum – Bezerédj
20. Sárvár – Kanizsai, Nádasy
21. Sítke – Nagy
22. Sorokpolány – Buchenrode
23. Széles – Szentgyörgyi-Horváth
24. Szombathely – Saághy
25. Tanakajd – Ambrózy-Migazzi
26. Tömörd – Chernel
27. Vasegerszeg – Kiss
28. Vassúrány – Sigray
29. Vép – Erdődy
30. Zsenye – Bezerédj

41

51

A KÁMONI ARBORÉTUM
TUDOMÁNYOS JELENTŐSÉGE,
JELENLEGI ÁLLAPOTÁNAK
RÖVID ÉRTÉKELÉSE¹⁴

Az arborétum tudományos jelentősége három pontban foglalható össze:

1. A Szombathely város közigazgatási területén lévő 26 hektáros park országos jelentőségű természetvédelmi terület. Az arborétum tudományos alapokon nyugvó, természetvédelmi, erdészeti, kertépítészeti jelentőségét az Országos Természetvédelmi Tanács már 1950-ben elismerte.¹⁵
2. Az arborétum a világ botanikus kerti hálózatának ismert állomása, mely hírnevét elsősorban nagy taxonszámának köszönheti: 26 ha-on mintegy 2900 fás növényfaj és fajta található¹⁶ (más források szerint az arborétum állománya 2500 fa- és cserjefajt számlál¹⁷). Az arborétumban található különösen értékes fák és cserjék listája Dr. Debreczy Zsolt és Dr. Rác István 1986-ban készült tanulmánya szerint 43 taxont tartalmaz. Az egyes – elsősorban a fenyőfélék és a lomblevelű örökzöldek csoportjába tartozó – értékes egyeden túl az arborétum kísérleti céllal ültetett erdeifenyő plantázstelepe is figyelemreméltó.
3. Magyarországi viszonylatban az egyetlen olyan arborétum, ahol az alpokalji (Praenoricum) flóratartomány klíma- és talajadottságai a mérsékeltövi dendroflóra nagyobb területét kitevő boreális és szubtrópusi mérsékeltövi magashegyvidéki dendroflóra kultúrába vonását is lehetővé teszi.

A park rendeltetése a védetté nyilvánítás óta elsődlegesen természetvédelmi terület, mely a kutatásnak, az oktatásnak és az ismeretterjesztésnek ad helyszínt. Ma a Kámoni Arborétum számít Magyarország legnagyobb élőfa gyűjteményének¹⁸, közöttük jó néhány igazi ritkasággal. A gyűjtemény része a legnagyobb hazai fenyőkollekciónak, a több tucat taxont számláló juhar- és tölgyfagyűjtemény. A parkban – a jegegyfenyők csaknem negyven változata mellett – a gyantáscedrus, a kínai-, a mocsárciprus hatalmas példányai láthatók, és gazdagnak mondható az arborétum cserjegyűjteménye is.

A kert jelenlegi növényanyagának kb. 1/15-e származik a hajdani Saághy-telepítésből (ez a korosztály megoszlásból következtethető). Ezek a fák életkorukat tekintve 80-100 év körüliek, de találhatók jóval idősebb példányok is.

Az arborétum összterületéből 9 ha kutatási terület. A fás növényzet utóbbi években tapasztalható erőteljes fejlődése (főleg gyomfák elszaporodása) következtében lecsökkent gyepfelületek, a 2006-2007-ben felújított kerti tavak (az arborétumban a víz fontos élőhely-alkotó elem, látványelem és térszervező kompozíciós elem), valamint a közlekedő felületek további kb. 5 ha-on terülnek el (5.kép).

A gyűjtemény jelenleg a kívántnál jóval nagyobb cserjesűrűséget és lombkorona borítottságot mutat. A növényzet besűrűsödése a gyomnövények jelenléte mellett a gazdag állomány jelentős részének lassú, de folyamatos (több éven, akár évtizeden keresztül

tartó) összenövésével, elvadulásával magyarázható. Az arborétum mára nehezen fenntarthatóvá vált, az eredeti taxonok faj- és fajtaazonosságának biztosítása nehézkes. Esetenként éppen az eredetileg telepített fajok kihalása következtében foglalták el a jövevény növények a terepet, ami a térszervező visszaállítását könnyítheti.

Megfelelő beavatkozás hiányában sem a még meglévő értékes állomány szakszerű fenntartása, bemutatása, fejlesztése, sem az újabb, igény szerinti társadalmi funkciók (nyilvános zöldfelület, közpark, rendezvényterület, stb.) elhelyezése nem tud megvalósulni. Sőt, a gyors és hatékony rehabilitáció hiányában félok, hogy az értékes növényanyag egy része leépül.

Az arborétum tájképi jellegét erősítő hajdani – kisebb-nagyobb kerti terek szerves kapcsolatából álló – térszervező maradványai csak helyenként lelhetők fel. Hiányoznak a park feltárása, a kompozíció időben kibontakozása szempontjából lényeges vizuális kapcsolatok, tengelyek, átlátások. A vizuális kapcsolat hiánya a tájképi értéket, a parkhasználat esztétikai minőségét jelentősen csökkenti.

Az arborétum mélyfekvésű, sík területe nem nyújt megfelelő életet a különböző vízigényű fajoknak. A kisebb vízigényű növényfajok szenvednek a magas talajvíztől, míg a vízesebb élőhelyeket kedvelők elnyomják a többi fajokat.¹⁹

Az arborétum – kiemelkedő természeti értékein túl – 26 ha kiterjedésű kompakt, tömbszerű alaprajzi formájával településökológiai szempontból is fontos szerepet tölt be Szombathely életében. A beépített területek közé ékelődő, többé-kevésbé zárt növényzet összetett módon fejti ki hatását. Szűrő, szabályozó szerepe révén Szombathely környezeti állapotának javításában jelentős szerepet játszik. Az arborétumra jellemző parkklíma a nagy tömegű, szintezett növényállomány jelenlétének köszönhetően kiegyenlítettebb, hűvösebb, a természetes viszonyokhoz hasonlóbb, és a települési klímát is kedvezően befolyásolja (6. kép).

A REHABILITÁCIÓ IDEOLÓGIÁJA

A Kámoni Arborétumot sokféleképpen lehet értelmezni, értékelni. Jóllehet – tekintettel az arborétum-jellegre – az értékelésnél a biológiai érték és diverzitás a fő szempont, az Öregpark eredetét figyelembe véve annak történeti értéke is figyelemre méltó (ugyanúgy, ahogyan díszértéke vagy stiláris értéke). Ugyanakkor az urbánus környezetben országsszerte egyre erősödő szociális és rekreációs-turisztikai igényeket is figyelembe kell venni, melyek az arborétum jelenlegi kezelője szerint a fejlesztés egyik alappilléreént jelentik.

Olyan komplex rehabilitációs szemléletre van tehát szükség, mely integrálja mindazokat az elveket, melyek a természetvédelmi és a műemlékvédelmi szempontok mellett a használók igényeit is messzemenően kielégítik. Ez a szemlélet azonban nem új keletű a szakmában. Ideillő példaként idézhető a bostoni Arnold Arborétum, melynek kialakításánál – az 1870-es évek végén – két alapvető szempont vezérelte Charles Sprague Sargent és Frederick Law Olmsted tervezőket: az ismeretterjesztés és az esztétikum,²⁰ valamint az, hogy az arborétum a települési zöldfelületi rendszer szerves része legyen, a rendszer szomszédos zöldfelületi egységeihez közvetlen módon kapcsolódjon, biztosítva a rekreációs igények kielégítését, a „zöld folyosó” jellegét (7. kép).

A kerttörténeti érték tájépítészeti szempontból lényeges tényező. A történeti érték feltárása, megállapítása, osztályozása kiemelkedően fontos feladata a műemléki kertépítészetnek, ám elhibázott felfogás az, amely a kerttörténeti érték megállapításával az arborétumhoz kapcsolódó tájépítészeti tevékenységet befejezettnek tekinti. Történeti és természeti értékeink nagy részét a 21. század Európájában csak úgy tudjuk megőrizni, ha megfelelő stratégiát sikerül kidolgozni ezek felújítására, fenntartására és fejlesztésére vonatkozóan (8. kép).

A fentiek fényében a rehabilitáció két kiindulási tétele a Kámoni Arborétum esetében:

A NÖVÉNYÁLLOMÁNY FELÚJÍTÁSÁRA VONATKOZÓ JAVASLATOK

A stratégiaalkotást követő kertépítészeti koncepciótervből a növényanyag felújítására illetőleg a park térszerkezetére nézve a következő konkrét javaslatok fogalmazhatók meg.

- Mivel területe a közeljövőben nem növelhető, az arborétum fejlesztendő faj- és fajtagyűjteményei koncentráljanak elsősorban a Nyugat-Dunántúl talaj- és klímaviszonyaira legjellemzőbb taxonokra (kiemelkedően a fenyőfélékre, hangafélékre és Rhododendronokra)
- A tű- és lomblevelű örökzöldeket (Pinaceae, Cupressaceae, Ericaceae) erősíteni kell; a fenyőfajták jelenleg is imponáló gyűjteményének gya-

- A helyszín egyedi vonásainak, értékeinek mérlegelése: mint különösen gazdag élőfa gyűjtemény, túlevelű géncentrum és magyarországi Rhododendron gyűjtemény, a Kámoni Arborétum számottevő jelentőségű. Ehhez társul a történeti kert jelleg,²¹ mely értékét tovább növeli. Ezek az adottságok a rehabilitáció során nem sérülhetnek!

- A szükségszerű, illetve a reálisan elvárható fejlesztések mérlegelése: a felújítás szempontjai között fontos helyet kell kapjanak azok, melyek a jövőbeni hasznosítási módokat, így egyben tehát magának a kertnek a fenntarthatóságát, túlélési feltételeit is meghatározzák.

A fejlesztési stratégiát tehát a következő irányok határozzák meg:

- a dendrológiai értékek és szempontok, az arborétum és a történeti kert stiláris elemeinek maradéktalan megőrzése és fejlesztése
- az oktatás, a környezeti nevelés, az ismeretterjesztés kereteinek fejlesztése
- a közpark, nyilvános kert jelleg erősítése, a rekreációs-kondicionáló-turisztikai funkció fejlesztése
- az üzemeltető céljainak kiszolgálása, az értékes fajtagyűjtemény megőrzése.

7 | Olmsted terve az Arnold Arborétum-ra 1878-ból és az arborétumot ábrázoló 1981-es légifotó

– Forrás: Cynthia Zaitzevsky (1992.): *Frederick Law Olmsted and the Boston Park System*. Cambridge, Massachusetts and London, 61, 209.

8 | Az arborétum felújítási programterve – Forrás: A Kámoni Arborétum kertépítészeti felújítási programterve, készült a BCE Kert- és Településképzési Tanszékén, 2005.

rapításával, rendezésével a világon egyedülálló gyűjtemény kialakítására nyílna lehetőség. A fenyőfajták jelenlegi gyűjteményében (40-42. tagok), található mintegy 1114 taxonnak már jelenleg is csupán kb. egynegyede szerezhető be hazai forrásból, így valószínűleg a további bővítéshez elsősorban külföldi kapcsolatokra lesz szükség.

- c. Díszítő, fellazító hatású lombos fákat és cserjéket kell telepíteni a kertépítészeti terven megjelölt részekre, melyek dendrológiai értékek mellett kertépítészeti szempontból semleges szövetet alkothatnak a tájképi hatások háttérének, keretének.
- d. A meglévő Rhododendron választékot bővíteni kell. Nem csak a fajtaválaszték szorul bővítésre, de az egyes fajták darabszáma is, mely segítségével elérhető ezen növények

tömeges megjelenése, és a kámoni arborétum méltán használhatja a „rododendronos arborétum” jelzőt. Az új Rhododendron telepítések térfalak, vizuális zárások, folyosók kialakítására is alkalmasak lehetnek.

- e. A pusztuló, ritka és idős növények pótlását folyamatosan biztosítani kell (akár más helyen is, mint ahol eredetileg voltak, amennyiben található alkalmas hely erre a célra). Ennek érdekében a szóban forgó növényekről, mint anyanövényekről utánpótlás biztosítása szükséges, lehetőleg vegetatív szaporítással.
- f. A növényzet elburjánzása következtében megszűnt térszerkezet felújítása elengedhetetlen, az értékes látványkapcsolatok (pl. kastélyépület, víztükrök, különleges dendrológiai értékek, stb.) feltárása nélkül az ar-

borétum tájképi és stilisztikai értéke csorbát szenved, vonzereje csökken.

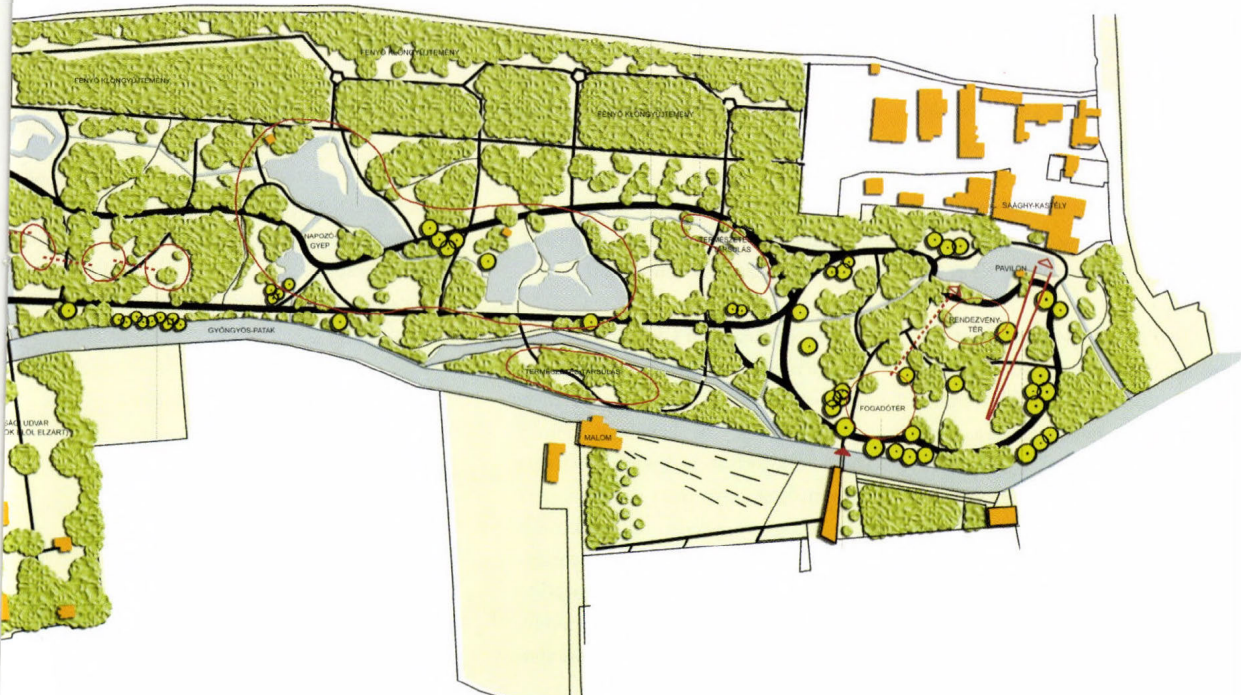
- g. A tóparti elvadult sziklakertet – mint zavaró megjelenésű, tájidegen elemet – meg kell szüntetni; növényállományának értékes része átültetéssel felhasználható.
- h. Az új, arborétummal összeegyeztethető funkciók számára rekreációs célú, nagy kiterjedésű gyepfelületeket kell kialakítani. Kialakítás és fenntartás szempontjából a kertépítészeti tervjavaslat kétféle gyepfelületet különböztet meg: az intenzív fenntartású, aktív pihenést, kikapcsolódást szolgáló pihenő- és napozógyepeket, valamint az elsősorban látványértékű, extenzívebb fenntartást igénylő virágos gyepeket. Előbbiek nyírással, locsolással fenntartva strapabíróak, aktív rekreációs

JELMAGYARÁZAT

- LOMBKORONA BORÍTÁS
- TÁJKÉPI ÉRTÉK
- KÜLÖNLEGES NÖVÉNYEGYED
- ÚTRENDSZER
- VÍZRENDSZER
- ÉPÜLETEK

A KÁMONI ARBORÉTUM KERTÉPÍTÉSZETI FELÚJÍTÁSI PROGRAMTERVE

BCE, KERT- ÉS TELEPÜLÉSEPÍTÉSZETI TANSZÉK, 2005.

tevékenységekre alkalmasak, míg utóbbiak elsősorban kompozíciós szerepet töltenek be, ellensúlyozzák a cserjés és fás állomány nagy növénytömegeit, megfelelő térbeli ki-futást, rálátást biztosítva azoknak.

- i. A cserjeállomány azonnali beavatkozást igényel. A 7A, 7B, 7C tagokban létesített cserjegyűtemény a Viburnum, Ligustrum, Lonicera, Crataegus és Cotoneaster nemzetségeket tekintve jelenleg is sok értékes taxont tartalmaz. A jelenleg sűrű tér-állású, elvadult, egymásra nőtt cserjék megtartása csak erőteljes ritkítás és átültetések révén oldható meg. A cserjegyűteményt a teljes arborétum területére ki terjeszteni, nem kell tagokra korlátozni. Az ökológiai szempontok figyelembevétele, valamint a faj- és fajtagazdagság bővítése mellett kertépítészeti szempontok (térhatárolás, irányok kijelölése, keretezés, háttér, stb.) szerint kell az átültetéseket és az új telepítéseket végezni, a kertépítészeti terven javasolt területrészekben. A kevésbé vízigényes növények (cserjék) telepítését javasolt 1-1,5 m magas halmokra végezni. Ez nem csak a termőhelyi adottságokat befolyásolja kedvezően az illető fajok számára, de vizuális szempontból is előnyös lehet, némi mozgalmasságot visz az egyébként sík terepbe, kedvezőbb kerti kép kialakítását teszi lehetővé. Ennek a telepítésnek a további előnye, hogy egyértelmű határt képez a gyepfelületek és a cserjesávok, cserjecsoportok között, megkönnyítve a fenntartást (fűnyírást); ezzel a módszerrel karakteresebb kerti terek képezhetők.

Az újonnan telepítendő taxonok meghatározásánál dendrológiai szakember közreműködését javasoljuk. Mindemellett elvárás, hogy a „közművelődésileg” alapvető fajok, illetve a nemzetségek egyes érdekesebb képviselői helyet kapjanak a gyűjteményben. Szempont továbbá – a növények ökológiai igényeinek figyelembe vétele mellett – a kedvező, az év egészében díszítő kerti részletek kialakítása.

Az arborétumban erőteljesen elterjedt, egyébként értékesnek elkönyvelt fajok terjeszkedését – mint pl. a *Taxus baccata*-t – mely nagy mennyiségével más értékes cserjék életterét szűkíti le, józan módon vissza kell szorítani.

- j. Új, a termőhelyi adottságokra alapozó természetes növénytársulások, élőhelyeket kell kialakítani.
- k. A reprezentatív részekben, fogadótereken, bejáratok, épületek közelében élő, esetleg egynyári kiültetések alkalmazása javallott, illetve a park intenzívebb fenntartása.
- l. A növényállomány turisztikai, idegenforgalmi irányú népszerűsítése elengedhetetlen:
- a növényzet tagok szerinti részletes és pontos felmérése, a meglévő értékekre alapozó felújítási javaslat megfogalmazása; a növényállomány geodéziai felmérése nélkül a részletes felújítási (növénytelepítési) terv nem valósítható meg.
 - az egykori kísérleti telep megnyitása, didaktikus bemutatása a látogatók számára

Az erdei fenyő törzsültetvény feltárása a régi, napjainkra a használat és a fenntartás hiánya miatt megszűnt útvonal megtisztításával, részleges korrekciójával történhet meg. Az útvonal mentén kialakítandó pihenők, illetve egyes jól meghatározott irányok cserjetelepítés segítségével hangsúlyozhatók, keretezhetők. A fenyves ésszerű fel-lazítása, megritkítása borókás, csarabos, helyenként akár *Rhododendron*os alátelepítéssel egészíthető ki, ami fokozná a kívánt hatást.

Összegzőképpen elmondható, hogy a jelenlegi, viszonylag elhanyagolt állapotok nem szakmai, hanem anyagi eredetűek. A kialakult helyzet nem elsősorban a meglévő értékes növényállományt, mint inkább a park térszerkezetét, egykori tájképi kialakítását, használhatóságát veszélyezteti. A tisztán biológiai érték megőrzésén túl azonban a kertépítészeti szempontokat is figyelembe vevő felújítási stratégiára van szükség.

Jegyzet

- 1 Rapaics R. (1993): i.m. 197.
- 2 Andacs Noémi: Rejtett értékeink - Mintagazdaságból szépséges angol-park, In: <http://www.geographic.hu>
- 3 Richter A. (1905): A Kolozsvári Magyar Királyi "Ferencz József" Tudomány-Egyetem Növényteni Intézete és Botanikus Kertje, Kolozsvár, 78.
- 4 A Jeli arborétum, In: <http://www.alon.hu>
- 5 „The term 'arborétum' was first used in an English publication by J. C. Loudon in 1833 in The Gardener's Magazine when commenting on George Loddiges' famous Hackney Botanic Garden arborétum, begun in 1816, and open free to the public for educational benefit every Sunday. A plan of George Loddiges' arborétum was included in The Encyclopaedia of Gardening 1834 edition, and the interest this aroused helped inspire Loudon to write his encyclopaedic book *Arborétum et Fruticetum Britannicum*, first published in 1838.” In: Loddiges, <http://en.wikipedia.org>
- 6 „Loudon was the first to recommend arboreta as collection of both foreign and native trees – never more than one specimen of each kind...” In: Quest-Ritson, Ch. (2003): *The english garden – a social history*, London, 204.
- 7 Rapaics R. (1993): i.m. 218-219.
- 8 Debreczy Zs. - Rácz I. (1986): A kármóni arborétum fejlesztési és rekonstrukciós terve, kézirat, 13.
- 9 Saághy I. (1932): Óriás égerfa, *Természettudományi Közlemények*, 64. évf., Budapest, 300.
- 10 www.gis.kee.hu/kertarchivum/kamo.htm
- 11 Saághy I. (1901): Tapasztalatok újabb és ritkább díszfák és cserjék edzettségéről az ideai télen, A kert, 7. évf., Budapest, 305-306.
- 12 www.ulmus.kee.hu
- 13 Debreczy Zs. - Rácz I. (1986): i.m. 13.
- 14 Az arborétum jelenlegi állapotának részletes felmérését 2005-2006-ban elvégeztük. Jelen tanulmány az arborétum térszerkezetének és a növényzet állapotának rövid, tényszerű

- ismertetésére szorítkozik.
- 15 Az 115/010/1950-es rendelettel nyilvánítva védetté a területet; később, a 182/1957-es határozattal, a védettséget az újabban az arborétumhoz csatolt területekre is kiterjesztette.
- 16 Debreczy Zs. - Rácz I. (1986): i.m. 16.
- 17 www.homes.col.hu/botanikus
- 18 Debreczy Zs. - Rácz I. (1986): i.m. 17.
- 19 Debreczy Zs. - Rácz I. (1986): i.m. 18.
- 20 „a visitor driving through the Arboretum will be able to obtain a general

idea of the arborescent vegetation of the north temperate zone ... it is hoped that such an arrangement, while avoiding the stiff and formal lines of the conventional botanic garden, will facilitate the comprehensive study of the collections, both in their scientific and picturesque aspect.” In: Cynthia Zaitzevsky (1992): Frederick Law Olmsted and the Boston Park System. Cambridge, Massachusetts and London, 62.

- 21 ICOMOS-IFLA Történeti Kertek Nemzetközi Bizottsága “Firenzei Karta”-jának 1.§.-a kimondja: „A történeti kert olyan építészeti és növényi alkotás, amely történeti vagy művészi szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekintendő.”

SUMMARY

The Kámoni Arboretum may be interpreted and evaluated in several ways. While being an arboretum, the main aspects of the evaluation are biological value and diversity, keeping the origins of the Old park in mind, its historic value is nonetheless significant (just like its decorative or stylistic value). At the same time, in the urban landscape, the country-wide increasing importance of social and recreational-touristic expectations should also be noted. These, according to the current management of the arboretum, represent one of the basic pillars of the development.

Therefore, it is necessary to apply a complex rehabilitational approach, which integrates all those theories, besides nature conservation and monument preservation aspects, that completely satisfy the users' needs. This approach, however is not new in the profession. One fitting example to be mentioned is the Arnold Arboretum in Boston where, at the end of the 1870's, the work of its designers, Charles Sprague Sargent and Frederick Law Olmsted, was lead by two basic principles: education and aesthetics. In addition to these, it was important for the arboretum to become an organic part of the settlement's green surface system, being directly connected to the neighbouring green surface units, fulfilling the recreational needs by ensuring a “green corridor”.

The garden historic value is a crucial aspect from a landscape architectural point of view. The discovery, assessment and classification of the historic value are extremely important tasks of the conservation garden architecture; however, it is a mistake to consider the landscape architectural work regarding the arboretum complete with the mere assessment of the garden historic assets. In 21st Century Europe, a large portion of our historic and natural assets may only be preserved by working out a proper strategy for their restoration, operation and development.

In light of the above, the two starting points for the rehabilitation of the Kámoni Arboretum are as follows:

1. Evaluation of the individual features and assets of the site: the Kámoni Arboretum is significant because of its particularly rich live tree collection, coniferous gene centre, and unique Rhododendron collection in Hungary. In addition, its value is further increased by its historic garden nature. These inherent characteristics should not be harmed in any way during the rehabilitation!
2. Evaluation of the necessary and the realistically expected interventions: among the restoration aspects, those should get a prominent place, which affect future operational methods, and as such determine the sustainability of the garden itself.

Developmental strategy, therefore, is determined by the following directions:

- conservation and development of dendrologic values and aspects, as well as the arboretum's and the historic garden's stylistic elements
- improvement of education, environmental consciousness and learning
- strengthening of the public park, open garden aspect, enhancement of the recreational-conditional-touristic function
- serving the objectives of the operator, saving the valuable species collection

In conclusion, it can be stated that the currently neglected condition has its origins in a lack of finances, rather than professional input. The present situation endangers not so much the existing valuable plant life, as the spatial structure of the park, its former landscape arrangement and usage. Beyond a mere biological value preservation, there is an urgent need for a restoration strategy, which also considers landscape architectural aspects.